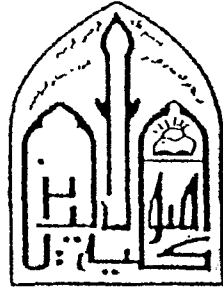

الله أكبر

۱۴۱۵

دانشکده اصول الدین

قم

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

رؤیا پژوهی در نظرگاه قرآن و احادیث

استاد راهنما:

دکتر مهدی محقق

استاد مشاور:

دکتر سید محمود دشتی

نگارش:

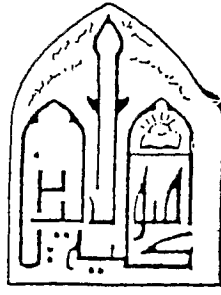
رضا سلامت پناه

۱۳۸۸/۱۰/۲

کتابخانه اطلاعیه مدرسه عالی بروجرد
شماره ۱۳۸۸

نیمسال اول سال تحصیلی: ۸۲-۸۳

۱۲۸۵۵۶

كلية اصول الدين

«قم»

قسم: علوم قرآن و الحديث

رسالة ماجستير

عنوانها

دراسة الرواية في القرآن و الحديث

الاستاذ المشرف

الدكتور مهدي محقق

الاستاذ المشاور

الدكتور محمود دشتي

اعداد

رضا سلامت بناه

السنة

١٤٢٥-١٤٢٤

سپاسنامه

اریدُ بسطه کفِ استعین بها   علی قضاءِ حقوقٍ للعلی قبلی

این پریشان نامه - که نشان از آشفته روزگاری نگارنده خویش دارد - را چندان ارجی نیست تا آراسته به اسم بزرگاتی گرانمایه شود و هر چند که بارها در راه پژوهش به پویه در آمدم و ناراستی بسیار به این دستک راه یافته ولی اگر مایه‌ای هم در آن یافت شود وامدار راهنمایی و دستگیریهای - استاد گرامی راهنمایم دانشمند فرزانه گستره فرهنگ و اندیشه حضرت استاد مهدی محقق - که دیر زیاد -

“استاد طبییست و مؤید ز خداوند   بل کز حکم و علم مثالست و منصور”

- و استاد ارجمند و فرشته خویم دکتر سید محمود دشتی

می‌باشد

و

استادان فرهیخته‌ام در آمل و قم

- حضرت استاد دکتر اسماعیل واعظ جوادی

- حضرت استاد حجه الاسلام موسی رجائی

و

حضرت استاد حجه الاسلام احمد عابدی

که

پیشگاه پدرام درسشان همواره آشیانه بهشت این ابجدآموز دبستان دانش خواهد بود.

تقدیم به

برادر پارسا و صاحب‌دلم علیرضا امینی که چون عزم تماشای ملکوت عالم نمود انهلاک بدن را در

پی سانحه‌ای بهانه کرد و دیده بیدارش آینه‌دار خلوتیان حرم گردید.

و

استادان بزرگوارم

- حکیم و فیلسوف مفضل؛ مرحوم آیت الله محمد رضا ربانی تربتی، خنیاگر عشق الهی که

زمزمه می کرد:

ربانی از ازل شده مجذوب عشق او   وصل و شهود طلعت جانانم آروزست

و

- دانشمند بی همال و مظهر اسم شریف محیی در پهنه تراث اسلامی؛ مرحوم علامه

محمد تقی دانشی پژوه طبری

کمیته خاکپای پاک ارباب نظر

رضا سلامت پناه

چکیده پایان‌نامه

این پژوهش در کلیات و سه‌گفتار سامان یافته‌است که پس از بیان تعاریف و بنیادهای پژوهشی پایان‌نامه در گفتار نخست که ویژه خواب گردیده است در آغاز پیدایش و فرآیند خواب از دیدگاه فیزیولوژی یا تنکردشناسی بررسی، سپس به خواب در قرآن و روایات پرداخته شد و آنجا با واژگان پژوهی موضوعی خواب در قرآن از حقیقت این نشانه الهی سخن رفته و نیز تصویری از گونه‌ها، آداب و نگرش ویژه احادیث به خواب ارائه گردید و از آن پس در پژوهش خواب در دانش‌های اسلامی، کوشش شد از این مبحث به کوتاهی در دانش مسلمین کاویده تا تأثیرگذاری قرآن و احادیث در این دانشها نمایانده شود.

در گفتار دوم که از رؤیا گفتگو می‌نماید کوشش گردید تا چشم اندازی از تاریخچه و باورها و نظراتی که مردمان پیشین و خردمندان و نیز دانشمندان جدید از رهگذر روان‌شناسی در پیرامون رؤیا بر ساخته‌اند، فراروی نهاده شود تا با این دیباچه از دیدگاههای ژرف‌نگرانه قرآن و روایات و نیز دانشهای اسلامی سخن گفته شود که نخست از واژگان پژوهی موضوعی رؤیا و حقیقت و گونه‌های آن در قرآات یاد شد و رؤیاهای مذکور در قرآن تفسیر شد و نیز حقیقت رؤیا، پیدایش، اقسام و پیوند آن با قیوت براساس احادیث معصومین علیهم‌السلام بیان گردید. سپس اندیشه‌های رؤیای پژوهی فلاسفه، متکلمان و عارفان مسلمان یاد شد تا از تأثیر قرآن بر این اندیشه‌ها و پیوند میان وحی، الهام و رؤیا کاوش شود.

در گفتار سوم که دربردارنده آموزه‌هایی چند از پایه‌های خواب‌گزاری و رؤیاشناسی معبران اسلامی است نگارشها و تفسیحات ایشان به جهت رؤیا و فرآیند تعبیر گزارش گردید و این دفتر نافرجام به انجام رسید.

گفتار نخست: خواب

	بخش نخست: دیباچه‌ای بر خواب
	بخش دوم: خواب در قرآن و روایات
۱۸	فصل نخست: خواب در قرآن
۳۰	فصل دوم: خواب در روایات
	بخش سوم: خواب در دانشهای اسلامی
۴۹	فصل نخست: خواب از دید حکمت و طبیعیات
۵۳	فصل دوم: خواب در فقه و حقوق اسلامی
۵۶	فصل سوم: خواب در عرفان و تصوف

گفتار دوم: رؤیا

	بخش نخست: تاریخچه رؤیا در اقوام و اندیشه‌های بشری
۵۹	فصل نخست: رؤیا در اقوام کهن
۷۱	فصل دوم: رؤیا در عهدین
۷۳	فصل سوم: رؤیا نزد ارسطو
۷۶	فصل چهارم: رؤیا نزد اراطمیدروس افسسی
۷۹	فصل پنجم: رؤیا نزد روانشناسان و روانکاوان
	بخش دوم: رؤیا در قرآن و روایات
۸۹	فصل نخست: رؤیا در قرآن
۱۱۳	فصل دوم: رؤیا در روایات
	بخش سوم: پژوهش رؤیا در دانشهای اسلامی
۱۲۸	فصل نخست: رؤیا نزد فلاسفه
۱۵۵	فصل دوم: رؤیا نزد متکلمان اسلامی
۱۵۹	فصل سوم: رؤیا نزد عرفا و متصوفه

گفتار سوم: تعبیر

	بخش نخست: دانش تعبیر رؤیا و تاریخچه نگارشهای آن
۱۷۲	فصل نخست: تعریف دانش تعبیر رؤیا
۱۷۳	فصل دوم: نگارشهای تعبیر رؤیا در فرهنگهای کهن و اسلام
	بخش دوم: اندیشه‌های خواب‌گزاران در گونه‌ها و پایه‌های رؤیا
۱۷۶	فصل نخست: چگونگی دریافت رؤیا
۱۷۸	فصل دوم: گونه‌های رؤیا نزد خواب‌گزاران اسلامی
۱۸۷	فصل سوم: تعلیقات و سندهای تعبیر

کلیات تحقیق

- ۱- بیان مسأله ۱
- ۲- بیان جنبه‌های مجهول و مبهم ۳
- ۳- سؤالات تحقیق ۳
- ۳-۱- سؤالات اصلی ۳
- ۳-۲- سؤالات فرعی ۴
- ۴- فرضیات ۴
- ۵- پیشینه تحقیق و ارزیابی سه کتاب ۵
- ۵-۱- تأویل الاحادیث فی علم الرؤیا ۶
- ۵-۲- تنبیه النائمین ۷
- ۵-۳- رؤیا از نظر دین و روانشناسی ۸
- ۶- نتایج علمی و عملی تحقیق ۸

گفتار نخست: خواب

بخش نخست: دیباچه‌ای بر خواب

- درآمد ۱۰
- ۱- فرضیه‌های پدید آمدن خواب ۱۱
- تاریخچه ۱۲
- ۱-۱- فرضیه شیمیائی ۱۲
- ۱-۲- فرضیه عروقی ۱۴
- ۱-۳- فرضیه ذره‌ای ۱۴
- ۱-۴- فرضیه گاز کربنی ۱۵
- ۱-۵- فرضیه رفلکسی ۱۵
- ۲- فرجام سخن ۱۷

بخش دوم: خواب در قرآن و روایات

- فصل نخست: خواب در قرآن ۱۸
- ۱- واژه شناسی موضوعی خواب در قرآن ۱۸
- ۱-۱- نوم ۱۸
- ۱-۲- نعاس ۲۰

۲۱	۳-۱-سنه
۲۲	۴-۱-رقد
۲۳	۲-حقیقت خواب
۲۵	۳-خواب از نشانه‌های الهی است
۲۷	۴-خواب مایه آرامش است
۲۸	۵-فرجام سخن
۳۰	فصل دوم: خواب در روایات
۳۰	۱-حقیقت خواب
۳۱	۲-نیاز مندی به خواب و اندازه آن
۳۳	۳-اقسام خواب
۳۳	۳-۱-خوابهای شبانه
۳۵	۳-۱-۱-خواب سَرِ شب
۳۵	۳-۱-۲-خواب نیمه شب
۳۶	
۳۶	۳-۲-خوابهای روزانه
۳۷	۳-۲-۱-نوم عیلوله
۳۸	۳-۲-۲-نوم فیلوله
۳۸	۳-۲-۳-نوم قیلوله
۳۹	۳-۲-۴-نوم حیلوله
۴۰	۳-۲-۵-نوم غیلوله
۴۰	۴-آداب خواب
۴۱	۴-۱-سواک
۴۱	۴-۲-وضو گرفتن
۴۳	۴-۳-محاسبه نفس
۴۴	۴-۴-قرائت قرآن و ادعیه مأثوره
۴۵	۴-۵-استعاذه
۴۵	۴-۶-استغفار
۴۵	۴-۷-تسبیح
۴۸	۵-فرجام سخن

بخش سوم: خواب در دانشهای اسلامی

- ۴۹ فصل نخست: خواب از دید حکمت و طبیعیات
۵۳ فصل دوم: خواب در فقه و حقوق اسلامی
۵۳ ۱-۲- خواب و طهارت
۵۴ ۲-۲- خواب و حقوق جزا
۵۶ فصل سوم: خواب در عرفان و تصوف

گفتار دوم: رؤیا

بخش نخست: تاریخچه رؤیا در اقوام و اندیشه‌های بشری

- ۵۹ فصل نخست: رؤیا در اقوام کهن
۶۰ ۱-۱- رؤیا نزد چینیان
۶۰ ۱-۱-۱- کنفوسیوسشسم
۶۱ ۱-۱-۲- تائوئسم
۶۳ ۲-۱- رؤیا نزد بابلیان
۶۴ ۳-۱- رؤیا نزد مصریان
۶۵ ۴-۱- رؤیا نزد هندیان
۶۷ ۵-۱- رؤیا نزد یونانیان
۶۸ ۶-۱- رؤیا نزد ایرانیان
۷۰ ۷-۱- فرجام سخن
۷۱ فصل دوم: رؤیا در عهدین
۷۳ فصل سوم: رؤیا نزد ارسطو
۷۳ ۱-۳- خفتن و بیداری
۷۴ ۲-۳- پیدایش رؤیا
۷۶ فصل چهارم: رؤیا نزد ارطامیدروس افسسی
۷۷ ۱-۴- اقسام رؤیا
۷۹ فصل پنجم: رؤیا نزد روانشناسان و روانکاوان
۸۰ ۱-۵- نظریه فروید
۸۲ ۲-۵- نظریه آلفرد آدلر
۸۴ ۳-۵- نظریه کارل گوستاو یونگ
۸۷ ۴-۵- چکیده و نقد دیدگاههای روانشناسان

بخش دوم: رؤیا در قرآن و روایات

۸۹	فصل نخست: رؤیا در قرآن
۸۹	۱-۱- واژه شناسی موضوعی رؤیا در قرآن
۹۰	۱-۱-۱- رؤیا
۹۱	۱-۱-۲- حلم
۹۱	۱-۱-۲-۱- تفاوت کاربرد رؤیا و حلم در قرآن
۹۴	۱-۱-۳- ضغث
۹۴	۱-۱-۴- احدوثه
۹۶	۲-۱- حقیقت رؤیا در قرآن کریم
۹۶	۲-۱-۱- گونه‌های رؤیا
۱۰۰	۳-۱- رؤیاهای وارده در قرآن کریم
۱۰۰	۳-۱-۱- رؤیا پیامبر اکرم (ص) پیش از جنگ بدر
۱۰۱	۳-۱-۲- رؤیا پیامبر (ص) در باره آزمایش مردم
۱۰۴	۳-۱-۳- رؤیا پیامبر (ص) در فتح مکه
۱۰۵	۳-۱-۴- رؤیا حضرت ابراهیم (ع) در قربانی کردن فرزند
۱۰۷	۳-۱-۵- رؤیای حضرت یوسف (ع)
۱۱۰	۳-۱-۶- رؤیای زندانیان همراه با یوسف (ع)
۱۱۱	۳-۱-۷- رؤیای فرعون
۱۱۳	فصل دوم: رؤیا در روایات
۱۱۴	۱- پیدایش رؤیا در احادیث
۱۱۶	۲- اقسام رؤیا
۱۱۸	۲-۱- رؤیای صالحه و کاذبه
۱۲۰	۳- رؤیا جزئی از نبوت است
۱۲۴	۴- فوائد رؤیا در نظر محدثین
۱۲۶	۵- گفتاری چند از علامه مجلسی
	بخش سوم: پژوهش رؤیا در دانشهای اسلامی
۱۲۸	فصل نخست: رؤیا نزد فلاسفه
۱۲۹	۱- یعقوب بن اسحاق کندی
۱۳۲	۲- فارابی
۱۳۳	۲-۱- سبب پیدایش رؤیا

۱۳۴	۳- ابن مسکویه
۱۳۶	۴- ابن سینا
۱۳۶	۴-۱- خواب و بیداری
۱۳۷	۴-۲- پدیده رؤیا
۱۳۸	۴-۳- فعالیت متخیله در خواب و بیداری
۱۳۸	۴-۴- خوابهای مربوط به افکار روزانه و اختلال مزاجی
۱۴۰	۴-۵- دریافتهای نفس از مبادی عالمیه یا عوالم برین
۱۴۲	۵- امام محمد غزالی
۱۴۳	۶- ابن رشد
۱۴۳	۷- امام فخر رازی
۱۴۴	۸- شیخ شهاب الدین سهروردی
۱۴۶	۹- صدر المتألهین شیرازی
۱۴۹	۱۰- نگرشی تطبیقی بین نظر صدر المتألهین و گتشتگان
۱۵۰	۱۱- نگاهی گذرا به فلسفه اسلامی در مسأله رؤیا
۱۵۱	۱۲- تأثیر قرآن بر اندیشه فلاسفه اسلامی
۱۵۲	۱۳- روشن ساختن جایگاه اختلاف میان فلاسفه و روانشناسان
۱۵۵	فصل دوم: رؤیا نزد متکلمان اسلامی
۱۵۹	فصل سوم: رؤیا نزد عرفا و متصوفه
۱۶۰	۳-۱- رؤیا و بیداری
۱۶۱	۳-۱-۱- رؤیا و واقعه
۱۶۴	۳-۱-۲- رؤیا و مشاهدات
۱۶۵	۳-۱-۳- اعتبار رؤیا و ادراکات روحانی
۱۶۶	۳-۲- رؤیا در نظر ابن عربی
۱۶۶	۳-۲-۱- تعبیر عرفانی رؤیا
۱۶۹	۳-۲-۲- رابطه وحی و رؤیا
۱۷۰	۳-۲-۳- فرجام سخن

گفتار سوم: تعبیر

بخش نخست: دانش تعبیر رؤیا و تاریخچه نگارشهای آن

۱۷۲	فصل نخست: تعریف دانش تعبیر رؤیا
۱۷۳	فصل دوم: نگارشهای تعبیر رؤیا در فرهنگهای کهن و اسلام

بخش دوم : اندیشه‌های خوابگزاران در گونه‌ها و پایه‌های رؤیا

- ۱۷۶ فصل نخست: چگونگی دریافت رؤیا
- ۱۷۸ فصل دوم : گونه‌های رؤیا نزد خوابگزاران اسلامی
- ۱۷۸ ۱- تقسیم محتوای رؤیاها
- ۱۷۸ ۱-۲- بُشری یا رؤیاهای مزده‌آور
- ۱۷۹ ۲-۲- رؤیای تنخویف و تحذیر
- ۱۷۹ ۳-۲- رؤیاهای آرزوهای نفس
- ۱۸۰ ۲- تقسیم درستی و نادرستی رؤیاها
- ۱۸۰ ۱-۲- رؤیاهای نادرست و باطل
- ۱۸۰ ۲-۱-۱- حدیث نفس
- ۱۸۱ ۲-۱-۲- احتلام و خوابی که باید به موجب آن غسل نمود
- ۱۸۲ ۲-۱-۳- هراس انگیزی و بیم افکنی‌های شیطان
- ۱۸۲ ۲-۱-۴- کارهای ساحران و جادوگران
- ۱۸۳ ۲-۱-۵- چیرگی طبایع مزاج
- ۱۸۴ ۲-۱-۶- خاطرات دوران گذشته و یادگارهای کهن ذهن
- ۱۸۴ ۲-۱-۷- احلام شیطانی
- ۱۸۵ ۲-۲- رؤیاهای راستین و معتبر
- ۱۸۵ ۲-۲-۱- رؤیاهای صادقانه
- ۱۸۵ ۲-۲-۲- رؤیاهای صالحه
- ۱۸۵ ۲-۲-۳- رؤیا از رهگذر الهام فرشته رؤیا
- ۱۸۶ ۲-۲-۴- رؤیاهای رمزی و اشاری
- ۱۸۶ ۲-۲-۵- رؤیاهای شهودی
- ۱۸۷ فصل سوم : تمثیلهای و سندهای تعبیر
- ۱۹۰ فهرست منابع و مآخذ

کلیات تحقیق

۱- بیان مسأله

اگر خواهی که چون یوسف از این زندان رها یابی

به دانش جان پیرور نیک و سر در علم رؤیا کن (سنائی)

فرهنگ اسلامی با گستردگی و نگاهی ژرف به همگی گوشه‌های زندگانی آدمی، از معانی

فرازمند و معارف بلند برآمده از قرآن و احادیث آکنده است و کامیابی دو جهانی انسان در گرو

دانستن این معارف و انجام دستورات و پرهیز از بازداشته‌های آن می‌باشد.

دریائی ژرف و آموزه‌هائی شگرف در میان احادیث اسلامی موج می‌زند که آشنائی و

شناخت آنها ما را به حقایقی بلند که از اقیانوس بی‌کرانه ساکنان سرای وحی سرچشمه می‌گیرد؛

رهنمون می‌سازد.

از جمله موضوعاتی که در احادیث اسلامی و قرآن به آن توجه شده، رؤیا است که خود

مسائلی پیرامون خواب و خواب دیدن و تعبیر آن را در بر می‌گیرد. در قرآن کریم واژه رؤیا و

مفاهیم و واژگان مرتبط با آن بیش از بیست مرتبه به کار رفته است. و نیز به چندین رؤیا که

پیامبران و اشخاص به خواب دیده‌اند اشاره شده است که می‌توان در سه حوزه به بررسی آن پرداخت.

الف - ماهیت و چیستی خواب و حقایقی که در این آیت الهی وجود دارد.

ب - ماهیت رؤیا و گوناگونی آن و پیوندش با عوالم و حقیقت وجودی انسان

ج - فرایند تعبیر و راستی و درستی آن و رؤیاهای تعبیر بردار و غیر قابل تعبیر

در جوامع حدیثی نیز همواره یکجا یا پراکنده احادیثی پیرامون خواب و خواب دیدن و تعبیر آن ویژه گردیده است و اخبار پرشماری در این باره وارد شده است. اینکه کلینی از خواجگان و مشایخ شیعه در کتاب منیه المرتاد احادیث رؤیا را گرد آورده بود - که سوگمندان به دست ما نرسیده است - بازگویی کرامندی و ارج این موضوع در میان احادیث شیعه است. مجلسی در بحارالانوار و مسلم در صحیح و ابن ماجه در سنن و بسیاری دیگر از محدثین عامه و خاصه ابواب به نسبت پر برگی را اختصاص به این موضوع داده‌اند که در یک نگاه کوتاه می‌توان احادیث رؤیا را بر دو دسته باز شمرد. یکی آندسته که درباره حقیقت رؤیا و مفهوم شناسی و جایگاه و گونه‌های آن سخن می‌گویند و دیگر احادیثی که در باره خوابگزاری و تعبیر و شواهدی در این باره گفتگو می‌نمایند و ما در این نامه به همان دسته نخست - که درباره جایگاه رؤیا و راستی آن و مسائل علم النفس پیرامون آن باشد - می‌پردازیم.

به جز این در دانشهائی که در میان مسلمانان برآمد و نما یافت همچون فقه، کلام و عرفان و دانشهائی که نزد مسلمین گسترش یافت چون فلسفه و پزشکی هر کدام با دیدگاهی ویژه به مسأله خواب و رؤیا نگرسته و نظرات جالبی می‌توان در آن یافت که هنوز قابل عرضه است. و در بسیاری از این اندیشه‌های از تأثیر قرآن و حدیث هم می‌توان نشان گرفت.

۲- بیان جنبه‌های مجهول و مبهم

با همهٔ دیرینگی و پیشینهٔ کهن این موضوع در ادیان و اندیشه‌های بشری، کاوش‌هایی سودرسان که در بر دارندهٔ آگاهیهای استوار و دسته‌بندی شده دربارهٔ موضوع در دست نیست. همچنین پیچیدگی مسئلهٔ تل روانی و نفسانی انسان و گونه‌گونی آراء و پراکندگی آن در مسألهٔ رؤیا بر ابهام کار می‌افزاید و نیز آمیختگی برخی از مفاهیم پیرامون موضوع با اوهام و باورداشتهای عامیانه، موجب ترسیم چهره‌ای رازآلود از آن شده است.

ما دربارهٔ رؤیا همچون بسیاری از مسائل فلسفی و کلامی با مشکل تصویری یا آگاهی مواجهیم زیرا چگونگی و حقیقت آن بر ما پوشیده است ولی در محدودهٔ تصدیق یا گواهی تجربهٔ شخصی هر کدام از افراد بشر تأیید کننده و راست انگارندهٔ رؤیا و مسائل پیرامون آن می‌باشد.

۳-سؤالات تحقیق

۱-۳ سؤالات اصلی

پرسشهای بنیادینی که ما در این پژوهش می‌کوشیم تا در خور توان بدان پاسخ داده شود از این قرار است.

۱- حقیقت خواب، رؤیا و تعبیر در قرآت و احادیث اسلامی چگونه تبیین شده است؟

۲- گونه‌های خواب در قرآن و احادیث چیست؟

۳- گونه‌های رؤیا در قرآن و احادیث چیست؟

۴- پیوند بدت با روح در هنگام خواب و بیداری چگونه است؟

۵- وحی پیاوبران از دیدگاه فلاسفه اسلامی چگونه تبیین شده است؟

۶- پایه‌های تکرش دانشهای مسلمین دربارهٔ خواب و رؤیا چیست؟

۲-۳- سوالات فرعی

- ۱- پیدایش خواب در دانشهای جدید چگونه تبیین می‌شود؟
- ۲- آداب خفتن در احادیث اسلامی چیست؟
- ۳- در پیش از اسلام چه آرائی درباره رؤیا وجود داشته است؟
- ۴- دانش روان‌شناسی با چه دیدگاهی به رؤیا می‌نگرد؟
- ۵- آیا رؤیا یکی از راههای آگاهی از نهانی‌ها به شمار می‌رود؟
- ۶- اینکه رؤیا یکی از چهل و شش جزء نبوت است چگونه تبیین می‌شود؟
- ۷- رؤیاهائی که در قرآن مجید بیان شده است کدام است؟
- ۸- آیا قرآن مجید بر اندیشه دانشمندان و فلاسفه اسلامی در مسأله رؤیا تأثیر نهاده است؟

۴- فرضیات

- ۱- قرآن کریم خواب را از آیات خداوند دانسته و شگفتی‌هائی را در پیرامون آن مطرح کرده است.
- ۲- در قرآن کریم بارها از رؤیای صالحان و نظریه حقیقت نمائی آن سخن رفته است.
- ۳- احادیث پرشماری در تحلیل و اقسام خواب و رؤیا در تراث اسلامی یافت می‌شود.
- ۴- در دانشهای اسلامی تحت تأثیر قرآن و احادیث، مباحث بسیاری پیرامون خواب، رؤیا و تعبیر وارد شده است.

۵- پیشینه تحقیق و ارزیابی سه کتاب

در بسیاری از دائره‌المعارف‌های اسلامی که از سوی پیشینیان نگاشته شده است همواره بخشی را به چیستی خواب و رؤیا و دانش‌های پیرامون آن ویژه گردانیده‌اند که از آن دسته می‌توان مفاتیح العلوم خوارزمی، یواقیت العلوم، مفتاح السعاده، نضایس الفنون، دره التاج، شفا، صبح الاعشی، کشاف اصطلاحات الفنون و العبر را یاد کرد.

ابن ندیم در الفهرست از نگارش‌های بسیاری که تا یه روزگار او درباره خواب‌گزاری و دانش رؤیا بوده را در الفهرست بدست داده است. ۱

ورود نگاشته‌های خواب‌گزاری دیگر فرهنگها نیز از زمان نهضت ترجمه و با تعبیر الرؤیاء ارطامیدروس افسسی بدست حنین بن اسحاق آغاز شد و دانشمندان اسلامی چون ابن سینا و فارابی و خرگوشی و ابن سیرین و حبیش تفسی و فخر رازی و مجلسی و دیگر کسان در تعبیر رؤیا کتابها نوشتند که بیشتر در آغاز آن اندکی از خواب و رؤیا گفتگو می‌کردند. از این رو دیباچه‌هایی که بر سر آغاز نگاشته‌های تعبیر رؤیا گزارده می‌شد یاد کردنی است. ۲

اندک کتبی نیز چون تعطیر الانام نابلسی و دارالسلام محدث نوری که در حقیقت و گزارش خواب و رؤیا نوشته شده‌اند بیشتر در حوزه بر شمردن خوابهای شگرف و شگفت است. با

۱- الفهرست، ابن ندیم، ترجمه رضا تجدد، تهران: ۱۳۴۶ ش. ص ۵۶۰

۲- بنگرید به دیباچه ایرج اقهشار بر خواب‌گزاری، تهران: بنیاد فرهنگ ایران ۱۳۴۶ ش.

این وجود بخشهائی از دارالسلام آگاهیهای حدیثی سودمند و استواری دارد که پژوهنده را

باری بسیار می دهد.

گزارش و ارزیابی سه کتاب در رؤیا

از میان کتابهای موجود با عنوان خواب و رؤیا تنها می توان سه کتاب را نام برد که به

گونه ای علمی مباحث رؤیا در اسلام را بررسی کرده اند و جنبه تعبیر خوابهای خاص را

و انهاده اند.

۱-۵- تاویل الاحادیث فی علم الرؤیا ۱

این اثر از ارزشمندترین کتب نگاشته شده در حوزه رؤیا است که در یک مقدمه و شش

باب سامان یافته است. نگارنده آن شیخ محمد کریم خان کرمانی از علماء بزرگ قرن سیزدهم

می باشد که از پایه گذاران شیخیه است از این رو می توان برخی نشان از اندیشه های این گروه چون

بدت هور قلیا را در این کتاب ره گیری کرد.

این کتاب نخست از رهگذر فلسفی از قوای انسانی سخن رانده و سپس کاوشهائی در

راستی و درستی رؤیایها و اسباب آن نموده و با بیان اقسام رؤیا سخن را به عوالم وجودی و پیوند

روح و بدن می کشاند، سپس به تعبیر و تاویل پرداخته و از کیفیت آن و وجوه آن مانند تاویل با

قرآن و سنت و کنایات و برخی لوازم و... گفتگو می نماید و سرانجام با آوردن چند نمونه در

تاویل رؤیای پیامبر (ص) و اصحاب و صالحان کتاب را با نقد و بررسی برخی گفته های دانشمندان

اسلام درباره رؤیا به پایان می رساند.

این کتاب ارزشمند بر خلاف حجم اندک کلیات سودمندی را درباره موضوع رؤیا و مبانی تعبیر در بر دارد و همچنین در جای خویش آراسته به احادیث نیز می‌باشد.

با این همه در بر دارنده بسیاری از مقدمات و مباحث رؤیا پژوهی نیست و ابواب آن پراکنده و پیوند منطقی ندارند و از سوئی تعلق فکری به تحله‌ای خاص، گمانها و بدبینی‌هائی را بدان موجب گشت و چاپ آن بدست جریان فکری مشخصی پیش از پیش این کتاب را مهجور و دور از دسترس قرار داد.

۵-۲- تنبیه النائمین ۱

این کتاب از جمند از سوی ملا سلطان محمد سلطانه‌لیشاه گنابادی صاحب "تفسیر بیان السعاده" به درخواست یکی از پیروان ایشان و به شتاب به نگارش درآمد و یگانه کتابی است که تا کنون برای اثبات عوالم برین و پایدگی و تجرد روح از راه خواب و رؤیا نوشته شده است و در سراسر آن برخی نکات اخلاقی و رموز عرفانی به چشم می‌آید.

این کتاب در مقدمه و دو تتمه و چهارده باب می‌باشد و بیشتر بهره‌هائی فلسفی از رؤیاست و چندان به حقیقت و جایگاه رؤیا نمی‌پردازد. با این وجود از جنبه برخی دقت نظرها و استفاده از موضوع برای اثبات مدعا و مراد خویش شایسته آفرین است.

این کتاب با پیوست خواب مغناطیسی نوشته نواده سلطانه‌لیشاه یعنی سلطان‌حسین تابنده گنابادی به زیور طبع آراسته شد.